

”Skolsociala” problem och gränsöverskridande arbete Seminarium på FoU-Nordväst, 23 april

I år fyller FoU Nordväst 10 år! Detta firar vi med en serie seminarier under året. Inom området barn, unga och familj är det övergripande temat för de seminarier som ges förebyggande och gränsöverskridande arbete kring barn och unga i skolålder. På det första seminariet som ägde rum den 23 april belystes och diskuterades hur socialtjänsten kan utveckla sitt förebyggande arbete, med fokus på samverkan mellan olika aktörer kring barn och ungdomar i skolåldern. De inbjudna föreläsarna representerade verksamheter i nordvästkommunerna som på olika sätt arbetat med att utveckla socialtjänstens förebyggande arbete, i nära samverkan med skola och barn- och ungdomspsykiatri, se nedan:

9-9.50 Åsa Backlund & Maria Gladh, FoU Nordväst inledde på temat *Behöver socialtjänsten bry sig om skolan?*

9.50-10.10 Fika

10.10-11.00 Skol- och familjeteamet: *Förutsättningar för förebyggande arbete inom socialtjänsten – ett exempel på arbetsmodell i nära samverkan med skolan.* (För att ta del av utvärdering av verksamheten se hemsidan, FoU Nordväst, Verksamhet/Socialt arbete med barn, unga och familj/Litteratur inom området.)

11.00-11.10 Bensträck

11.10-12.00 Representanter för projektet *Strukturerat förebyggande arbete i Sundbyberg: Hur kan vi arbeta med långvarig skolfrånvaro?* Erfarenheter från ett samverkansprojekt mellan socialtjänst, elevhälsa och barn- och ungdomspsykiatri. (För att ta del av utvärdering av projektet se hemsidan, FoU Nordväst, Verksamhet/Socialt arbete med barn, unga och familj/Litteratur inom området).

12.00-12.30 Frågor & diskussion

Introduktion:

Tre skäl varför socialtjänsten behöver bry sig om vad som händer i skolan

En arena för förebyggande arbete

Skolan utgör en av de viktigaste arenorna för socialisering utöver hemmet (jfr Dewey, 1997, s. 45). Där ges grundläggande kunskaper och värderingar inför vuxenlivet. Där görs erfarenheter av att lyckas eller misslyckas i skolarbetet. Där uppstår viktiga möten med andra elever och lärare. Att socialtjänsten behöver bry sig om vad som händer i skolan handlar för det första om att om alla barn går i skolan. Skolan är på så sätt en given arena för att upptäcka barn som mår dåligt eller far illa, eller med andra ord: en arena för förebyggande arbete. Norska Folkhälsoinstitutet har sedan ett par år tillbaka velat se ett ökat fokus på skolan som en förebyggande arena för att motverka psykisk ohälsa bland barn och unga (Schjelderup Mathiesen et al, 2000).

I Sverige kan vi fortfarande se att området präglas av viss sektorisering på såväl övergripande som verksamhetsnivå, även om Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) nu hakat på ”den norska linjen” med sitt modellområdesprojekt, vars syfte är att möta barns och ungdomars hälsa med en helhet.¹

En arena för samverkan

Beröringspunkterna mellan socialtjänstens, skolans och barn- och ungdomspsykiatrins verksamheter kan konkretiseras genom följande exempel: *Hur ska Anna kunna koncentrera sig på matte när hon har mammas och pappas gräl ekande i huvudet? Hur ska Ali orka med lektionerna om han aldrig äter frukost för att mamma gjort slut på pengarna på krogen? Hur ska Alice kunna vara vänlig och glad när pappa gjort saker han inte får? Varför mobbas Albert? Kan det bero på Albert själv? Han är ju lite egen och inte så social. Det är ju kanske inte så konstigt att andra barn reagerar på hans sätt att vara. Tydligen har mamman redan kontakt med socialtjänsten och BUP. Vems är då ansvaret för att Albert mobbas? Allas eller ingens?*

En metafor som brukar användas för att beskriva otydlighet i ansvarsfrågan är att *barnet faller mellan stolarna*. Motsvarande honnörsord för att försöka komma tillrätta med situationen blir inte sällan *samverkan*, *helhetsgrepp* och *gemensamma plattformar*, vilket samtidigt leder in på andra skälet för socialtjänsten att bry sig om skolan: skolan som en arena för samverkan mellan olika professionella aktörer. I barnskyddsutredningen betonas att socialtjänsten har ett förstahandsansvar för samverkan. Där betonas också att samverkan kräver ett långsiktigt arbete och stort engagemang, inte minst från ledningsnivåerna (SOU 2009:68). Samtidigt har socialtjänsten ett särskilt ansvar att sörja för de mest utsatta barnen och familjerna, vilket naturligtvis innebär en avgränsning gentemot vilka målgrupper man kan hjälpa. ”*I de fall barn inte har tydliga skador, inte anmäls av professionella eller där ansökan om bistånd lämnas in av en familj som inte lever i akuta svårigheter, är sannolikheten att utredas liten – en sortering som tyder på ett snävt riskperspektiv*” (Östberg, 2010, s. 180).

Här kan tilläggas att det faktiskt råder brist på forskning av effekterna av socialtjänstens samverkan med andra myndigheter (Bergmark & Lundström, 2005). Vi vet alltså ännu inte om professionell samverkan leder till förbättringar för barn som blir föremål för socialtjänstens insatser. Vad som däremot står klart är att vuxna inom socialtjänsten och andra verksamheter *kan* göra skillnad i goda möten med enskilda barn (Kjellén, 2010; Socialstyrelsen 2009b; Werner & Smith, 1989; 2003). Vi vet också att skolan *kan* kompensera för eller ge skydd mot psykosociala problem, liksom att hög skolfrånvaro och misslyckad skolgång *kan* öka risken för olika former av social utsatthet i framtiden (se t.ex. Lagerberg & Sundelin, 2000; Werner & Smith, 2003; Socialstyrelsen, 2010). I Social rapport från i år slås till exempel fast att betygen i grundskolans årskurs 9 har avgörande betydelse för benägenheten att studera vidare och att låga eller ofullständiga betyg från årskurs 9 ökar risken för framtida psykosociala problem. Där visas också att barn som växer upp i samhällets vård eller i familjer med återkommande ekonomiskt bistånd har höga överrisker för ogynnsam utveckling över tid. Låga eller ofullständiga betyg från årskurs 9 var den starkaste riskfaktorn för framtida psykosociala problem bland barn i dessa grupper och frånvaron av ”skolmisslyckande” den starkaste skyddande faktorn.

¹ SKL ska i 14 områden i landet ta fram fungerande modeller för arbets- och samverkansformer, t.ex. mellan skola och socialtjänst, i linje med projekten som genomförts i Sundbyberg och Skol- och familjeteamet (som efter en projektperiod nu permanentats).

Vidare har flera studier visat att fosterhemsplacerade barn många gånger har sämre skolresultat än andra barn (Kjellén, 2010) och att placerade elever inte får undervisning i den utsträckning de ska (Skolinspektionen, 2010). I en studie av Skolinspektionen visas att endast ett av 31 granskade HVB-hem bedrev undervisning i alla ämnen. Samtliga 114 elever som intervjuades hade anpassad studiegång, där omfattningen av elevernas undervisning inte alls motsvarade den som föreskrivs i den nationella timplanen (Skolinspektionen, 2010). Sambandet mellan goda skolerfarenheter och gynnsam utveckling eller det motsatta är dock inte spikrakt eller entydigt. Barnets individuella läggning, syn på sig själv och problemlösningsförmåga, föräldrarnas utbildningsbakgrund, svårigheter och förmåga till känslomässigt stöd, kontakten med mor- och farföräldrar och andra nära vuxna, den sociala miljön, allt är exempel på faktorer som kan samspela i barns utveckling på sikt (Werner & Smith, 1989; 2003).

Skolerfarenheter som risk- och skyddsfaktor

Det tredje och sista skälet för socialtjänsten att bry sig om vad som händer i skolan tangerar ett centralt tema i socialtjänstens arbete - att minska riskfaktorer och stärka skyddsfaktorer för utsatta barn och unga. Barns erfarenheter av skolan kan som min genomgång visar paradoxalt nog utgöra både en riskfaktor och en skyddsfaktor. I detta sammanhang är det naturligtvis viktigt att socialtjänsten och andra centrala aktörer, som elevhälsan, som barn- och ungdomspsykiatri, som skol- och familjeteam, var och en på sitt håll utifrån sin kompetens och tillsammans kan verka för att barn som mår dåligt eller far illa får det stöd just de behöver för att utvecklas i en mer gynnsam riktning (Socialstyrelsen, 2009; Kjellen, 2010).

Strukturerat förebyggande arbete i Sundbyberg, en kort sammanfattning av de slutsatser som drogs i FoU NV: s uppföljande studie (FoU Nordväst, 2008).

En av utgångspunkterna för projektet Strukturerat förebyggande arbete var just i exemplet ovan att det funnits en otydlighet hur ansvaret skulle fördelas mellan Utbildningsförvaltningen och Individ- och familjeförvaltningen när det gällde att ge barn i behov av särskilt stöd adekvata insatser. Bristen på tydlighet ledde många gånger till konfliktfyllda diskussioner mellan förvaltningarna om insatser för enskilda barn. Konsekvensen blev att insatser många gånger sattes in sent och när problemen eskalerat. Grundantagandet i projektet var att familjerna snabbare skulle erbjudas bättre hjälp om förvaltningarna samarbetade. Två centrala frågor för den utvärderingen FoU Nordväst gjorde var därför: Hur uppfattar de olika yrkesgrupperna problembilden hos barn i behov av särskilt stöd? På vilket sätt har projektet påverkat samarbetet mellan de olika yrkesgrupperna? Frågorna besvarades via enkäter och gruppintervjuer med totalt 21 personer. Dessa utgjordes av en grupp med socialsekreterare och behandlare inom Individ- och familjeförvaltningen och en grupp med personal från den kommunala Barn- och elevhälsan (resursteamet) och två grupper med personal från skolornas elevvård. Dessutom intervjuades fem enhetschefer och förvaltningschefer från socialtjänsten respektive skolan

Att elever får svårigheter i skolan handlar enligt intervjupersonerna från socialtjänst och elevhälsa många gånger om någon form av bakomliggande social problematik. Koncentrationsproblem- och uppmärksamhetsproblem ses också som ett stort problem hos barn som har svårt i skolan, likaså skolk. Här rådde samstämmighet mellan socialtjänstens, det kommunala resursteamets och elevhälsans uppfattningar.

Tabell 1.a Uppfattade problem hos barn i behov av särskilt stöd i en nordvästkommun. Rang 1. (n=21)

Största problemet	Elevvården/elevhälsan	Socialtjänst/resursteamet
Psykosociala och sociala problem	7	6
Koncentrations- och uppmärksamhetsproblem	3	1
Barnets beteende	3	-
Dyslexi, läs- och skrivsvårigheter	1	-
Summa:	14	7

Från skolhåll förknippas barn i behov av särskilt stöd oftare med barnets beteende och olika former av funktionshinder som utvecklingsstörning, ADHD och dyslexi. Från socialtjänstens och resursteamets håll uppfattas problembilden oftare vara relaterad till skolan, skolformen och kamrater. Det framkom också skillnader i hur man uppfattar att man inom de olika verksamhetsområdena fick konfronteras elevens skolsvårigheter. Medan socialcheferna menade att socialtjänsten eller resursteamet ibland får gå in och medla i konflikter som uppstått mellan hem och skola, uppgav man från skolchefshåll att man i skolan på ett mer närgånget sätt får konfronteras med barns svårigheter.

När vi studerade samtliga intervjupersoners utsagor lite närmare verkade det antingen vara en oklar problematik hos barnet som gjort att det föll mellan stolarna, eller att barnet hade en dubbel problematik, till exempel funktionshinder som berättigade till särskilt stöd samtidigt som det fanns sociala problem i familjen. Även barn som skolkar, s.k. hemmasittande barn uppfattades kunna falla mellan stolarna. I samtliga sådana fall kunde det alltså råda oklarheter om problemet var skolans eller socialtjänstens.

En tolkning vi gjorde var att missnöjet och konflikterna mellan de olika förvaltningarna i Sundbyberg kanske inte handlat om att man benämnde barnens problem på olika sätt, utan kanske snarare på att det funnits en otydlighet hur ansvaret skulle fördelas för barn vars problematik man inte riktigt kunna bestämma. Dessa barn föll utifrån en sådan tolkning kanske inte bara mellan stolarna, utan också mellan olika förklaringsmodeller.

Tankeväckande är att projektet av flera av de intervjuade främst uppfattas ha lett till en skillnad när det gäller så kallande hemmasittande barn. Samt att föräldraprogrammet Komet uppfattas vara en av de mest konkreta effekterna av projektet. Föräldrastödsprogrammet Komet verkar utifrån vår tolkning ha fått en metafunktion. Dels utgjorde det en konkret insats för barn och föräldrar, dels kan det ha gett de olika yrkesgrupperna ett gemensamt förhållningssätt åtminstone till en viss typ av problem barn i skolan kan ha.

Referenser

- Bergmark, Å. & Lundström, T. (2005). *Med förenade krafter? Om individ- och familjeomsorgens samverkan med andra myndigheter*. Socionomens forskningssupplement, nr 17.
- Dewey, J. (1997). *Demokrati och utbildning*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos AB.
- FoU Nordväst. (2008). *Om att motverka hinder för samverkan i skolsocialt arbete. Utvärdering av projektet Strukturerat förebyggande arbete i Sundbyberg*: http://www.fou-nordvast.com/arkiv/utvardering_skolsocialt_arbete_i_sundbyberg_2008.pdf
- Kjellén, G. (2010). *Att läsa är livsviktigt – om familjehemsplacerade barns läsning och skolgång*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Lagerberg, D & Sundelin, C (2000). *Risk och prognos i socialt arbete med barn: forskningsmetoder och resultat*. Stockholm: Gothia.
- Schjelderup Mathiesen et al (2000). *Psykiske lidelser blant barn og unge i Norge*. Oslo: Folkehelseinstituttet.
- Skolinspektionen. (2010). *Undervisning vid Hem för vård eller boende, HVB. Elever får inte den undervisning de har rätt till*. Stockholm: Skolinspektionens rapport 2010:2.
- Socialstyrelsen. (2010) *Social rapport*: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17957/2010-3-11.pdf>
- Socialstyrelsen. (2009a). *Barn och unga i familjer med missbruk. Vägledning för socialtjänsten och andra aktörer*: <http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/17866/2009-12-15.pdf>
- Socialstyrelsen. (2009b). *Analys, bedömningar och beslut i utredningar enligt BBIC*: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8499/2009-126-75_200912675_rev.pdf
- SOU (2009:68). *Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU). Betänkande av Barnskyddsutredningen*: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/12/97/51/cbbe4527.pdf>
- Werner, E.E. & Smith, R.S. (2003). *Att växa mot alla odds. Från födelse till vuxenliv*. Stockholm: Edita Norstedts Tryckeri.
- Werner, E.E. & Smith, R.S. (1989). *Vulnerable but invincible. A Longitudinal Study of Resilient Children and Youth*. New York: Adams Bannister Cox.
- Östberg, F. (2010). *Bedömningar och beslut. Från anmälan till insats i den sociala barnvården*. Stockholms universitet: institutionen för socialt arbete.